

УДК 711.424

О.В. Рибчинський

АРХІТЕКТУРА ЗАБУДОВИ РИНКОВИХ ПЛОЩ МІСТ ТА МІСТЕЧОК ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ.

© Рибчинський О.В., 2001

Досліджено забудову ринкових площ міст та містечок Галичини і встановлено, що у кін. XVIII на поч. XX ст. спорудження і об'ємно-просторове розширення забудови створили якісно новий образ ринкових площ.

Buidings of market squares in towns and cities of Halychyna have been explored. It has been revealed that the buildingas and their enlargement have created qualitatively new image of market squares at the end of XVIII & ndash; beginning of XX century.

Головним елементом історичної архітектурно-просторової структури галицьких міст є ринкова площа, середовище якої формували різнофункціональні споруди, з яких більшість були розташовані по периметру. Це переважно будинки із суміщеними житловою, торговельною і ремісничою функціями. Період кінця XVIII – початку XX ст. був часом активного архітектурного розвитку міст та містечок Галичини. У цей час змінюється образ ринкових площ – перебудовуються старі і будуються нові будинки.

Забудова ринкових площ у містах Галичини у XIX ст. складалася із забудови боків, посередринкових кварталів, крамниць, сукенниць, будинків ратуш, криниць та інших малих комерційних будівель. Найважливішим елементом площі була забудова боків, які формували периметр території. По боках площі зосереджувалися в основному житлові будинки з крамницями і ремісничими майстернями, заїжджі двори, в окремих випадках ратуші та палацки. Боки ринкової площі мали різну кількість будинків. Це залежало від геометричної характеристики площі, стихійних руйнувань, поділу та об'єднання парцель. У ході еволюції кількість будинків змінювалася від 20 до 40, але не означала кількість парцель, які у XIX ст. мали розміри від 5,7 до 12м. Боки ринкової площі могли формуватися відокремленою та рядовою забудовою, а це впливало на їхнє планування. Архітектурно-планувальна типологія окремих будинків мала такі ознаки: поперек будинку – дводільна, тридільна, з підсінням; вздовж будинку – двотрактова, тритрактова, багатотрактова, з офіцинами та тильними будинками. Дводільна схема планування поділяється на функціональний та трактовий підвид. Функціональна дводільна схема двох типів: сіни та крамниця (так званий готичний), крамниця та світлиця (характерна лише для XIX ст.). Готичний дводільний поділ зберігся переважно у пивницях будинків (Жовква, Городок, Бережани, Самбір та Стрий). Дводільний поділ XIX ст. використано лише у плані першого поверху, а пивниці зведено лише під крамницею. Переважна більшість забудови ринкових площ міст Галичини має таку планувальну структуру. Готичний дводільний поділ зазнав еволюційних змін – це добудова поздовжньої стіни (перехід до тридільного поділу), добудова сходової клітки та наступних господарських і житлових трактів. Від початку будівництва дводільний поділ XIX ст. двотрактовий, а у другій пол. XIX ст. міг отримати третій тракт. У другій пол. XIX ст. зводять другий поверх, що зумовлено необхідністю збільшення житлової площі.

Тип тридільного поділу планування складається з ренесансового, барокового та класицистичного підвидів, тридільного асиметричного та тридільного комбінованого. Тридільний ренесансовий у більшості є продуктом еволюційної зміни готичного дводільного поділу, а його ознаками були конструктивно-будівельні елементи та центральноосьові сіни. Такий тип зустрічався у містах-резиденціях (Жовква, Бережани, Львів). Тридільний бароковий поділ від початку будівництва двотрактний або тритрактний, кожна з камер приблизно однакової величини (Кристинопіль, Тартаків, Броди, Кам'янка-Бузька, Рава-Руська та інші). Тридільний класицистичний, від початку будівництва тритрактний з широкими сінми-проїздом та мансардовим поверхом (Белз, Кристинопіль, Великі Мости, Рава-Руська, Янів, Яворів та ін.). Тридільний асиметричний – це приклад переходу відокремленого дводільного будинку до рядового. Такі зміни відбуваються у період сер. ХІХ–поч. ХХ ст. (Белз, Куликів, Сокаль та інші міста Галичини). Тридільний комбінований – це приклад синтезу камери на всю ширину будинку та розташованих за нею двох рівновеликих камер (Великі Мости). Еволюційні зміни будинків з тридільним поділом – це добудова у ХІХ – поч. ХХ ст. наступних функціонально різнорідних трактів, офіцин та тильних будинків, а у 2-й пол. ХІХ ст. – другого житлового поверху. Будинки з підсінням поділяються за видом будівельного матеріалу на дерев'яні та муровані. Дерев'яні – три-, чотири- та п'ятистовпні (Великі Мости, Судова Вишня, Мостиська та ін.). Муровані – дво- та трипролітні (Жовква, Кристинопіль, Тартаків, Дрогобич, Судова Вишня, Краківець). Конструктивні вирішення залежать від виду будівельного матеріалу. У мурованих використовувались склепіння – півциркульне, хрестове, трициркульне з люнетами склепіння до кін. ХVІІІ ст., у ХІХ – поч. ХХ ст. – лучкове та кляйн-склепіння. У дерев'яних використовувались зруб та каркасно-дильова конструктивна схема. Зустрічаються випадки комбінованих вирішень стін, наприклад, стіна від ринкової площі мурована, а за нею дерев'яні стіни.

Аналіз композиційно-стилістичних особливостей забудови ринкових площ розкриває типи та зміни фасадних рішень у ХІХ ст., архітектурні деталі, зміну кольористики фасадів протягом ХІХ ст. Типи фасадних рішень забудови ринкових площ поділялися на дво-, три-, чотири- та п'ятиосьові, за рівнями – одно- та двоповерхові, за функцією – з підсінням, з передпоріжжям, з ганком, за характером даху – з щитом, з причілкою, з похилим дахом, з рядовим дахом, з кутовим дахом, з дахом на дві парцелі.

Двоосеві фасади у будинках ХІХ ст. зустрічаються у дрібніших містах: у Варяжі, Щирці з рядовим дахом, у Куликові з причілковим спільним дахом для двох парцель, у Белзі з похилим дахом, у Кукизові, Крукеничах з двосхилим дахом. Триосеві фасади з щитом у будинках ХІХст. знайдено у Белзі, з підсінням – у Великих Мостах, Судовій Вишні та Кристинополі, з похилим дахом – у Варяжі, з ганком – в Тартакові. Чотириосеві фасади у будинках ХІХ ст.: у Белзі з щитом, у Сокалі з рядовим дахом, у Тартакові двоповерховий з рядовим дахом та з похилим дахом, у Янові з похилим та з причілковим дахом. П'ятиосеві фасади у будинках ХІХст.: у Белзі з щитом, у Куликові з причілковим дахом, у Янові з щитом та мансардовим поверхом, у Жовкві з підсінням, другим поверхом та кутовим дахом. Вирішення фасадів функціонального підтипу: з підсінням – Великі Мости, Жовква, Кристинопіль, Тартаків, Краківець, Судова Вишня, Мостиська та ін., з передпоріжжям – Львів ХV – ХVІІ ст., у ХІХ ст. в містах та містечках Галичини цей тип вже не зустрічається, з ганком – Жидачів, Сокаль, Свірж, Тартаків, Кам'янка Бузька, Щирець. У ХІХ ст. змінюються фасадні рішення: створюється рядова забудова згідно з вимогами протипожежної безпеки (Куликів, Янів, Рава Руська та ін.), зводяться стіни другого поверху

у стилі класицизму та історизму (Жовква, Броди, Бережани, Стрий та ін.), декоруються стіни – змінюється ренесансова стилістика на класицистичну (Жовква, Городок, Дрогобич, Стрий, Самбір). Зміни стосуються також деталей фасадів: типи віконної та дверної столярки у XIX ст. – вікна двосекційні на два, три, чотири скляні полотна з віконницями, двері без прикрас, набірні з дошок, окуті бляхою або без неї; зміна кольористики фасадів – поч. XIX ст. – світла охра, сер. XIX ст. – блакитний, поч. XX ст. – світло-сірий.

На формування забудови ринкових площ впливали різні культурні чинники, які поділялися на міські, регіональні і зовнішні. Впливи міського середовища були архітектурними та етнічними. Архітектурні проявилися у використанні форм одного старшого і важливого об'єкту у місті з його незначними видозмінами, тому на образ фасадів забудови впливали сакральні і палацові споруди. Етнічні впливи – це відображення традицій культур різних народів. На кін. XVIII – поч. XX ст. ринкові площі заселяли євреї, які мали культуру, відмінну від християнської. Основними її ознаками було доповнення архітектури певними елементами: мезузи на одвірках, синій колір фасадних стін, створення "шопок", які пластично вирізнялися у площині дахів.

Регіональні впливи – це впливи традиційного українського народного будівництва на архітектуру забудови ринкових площ. Планування дерев'яних будинків ринкової площі зазнало впливів народної архітектури – це поділ на кімнату-кухню, сіни та комору. У кімнаті-кухні – 3/2 або 3 / 4 площі відведено під пічку (Белз, Куликів, Великі Мости, Сокаль, Тартаків та ін.). У вирішенні фасадів – це будівництво стрімких дахів, які співвідносилися з площиною стіни у пропорції 1:2. Дахи покривалися не лише гонтом, але й соломою (Куликів, Белз, Маркопіль). У XIX ст. зберігалася традиція будівництва димників – дерев'яних коминів. Фасадна площина без оздоблень, а її фактура – побілений вапном зруб або каркасно-дильова конструкція (Куликів, Белз, Великі Мости та ін.). Дерев'яні стовпи ганків та підсінь оздоблювалися народним декором.

Зовнішні впливи були таких напрямків: впливи сусідніх міст і європейські впливи. Урбаністичного впливу з боку міста-резиденції Жовкви зазнали міста такого ж функціонального призначення – Тартаків та Кристинопіль. Функціонально-планувальні ознаки проявились в орієнтації ринкової площі на палац; архітектурно-образний вплив – будівництво рядів підсіння на ринку у XIX ст. (Кристинопіль). Функціонально-урбаністичний та архітектурно-образний вплив з боку Львова поширювався практично на всі міста Галичини. Його ознакою є розширення торгової функції на комунікаційну вісь, зорієнтовану у львівському напрямку. Ознаки архітектурно-образного впливу – будівництво другого поверху (зміна масштабу) та використання львівських взірців композиції фасадів і архітектурних деталей класицизму або історизму. Європейські впливи поділяються на різні рівні. Урбаністичні впливи – це регулярне розпланування міст та особливо ринкової площі. Архітектурні впливи полягають у використанні європейських історичних стилів та в окремих випадках будівельних трактатів європейських архітекторів. Використання історичних стилів відбувалось дедалі інтенсивніше – архітектурна композиція ренесансу та бароко яскраво відобразилася у сакральних та палацових спорудах міст і менше в архітектурі ринкової площі. Планувальна композиція для міст як урбаністичних комплексів ренесансу та бароко реалізована лише у містах-резиденціях (Жовква, Бережани, Броди, Івано-Франківськ, Тартаків, Кристинопіль). Класицизм та історизм виявились найактивнішими стилями, оскільки їхні архітектурні принципи розповсюдились у містах всієї Галичини, а у більшості прикладів фасадного вирішення забудови ці стилі були

індивідуально потрактовані і не мали прямих аналогів у європейському та львівському контекстах. Найчастіше в Галичині використовувались будівельні трактати Себастьяно Серліо та Андреа Паладіо. Трактат Серліо відобразився у порталах будинків на площі ринок у Львові та Жовкві, а також у ряді інших споруд міст Галичини в добу Ренесансу (Бережани, Золочів, Дрогобич). Ідеї Паладіо у класицистичній архітектурі Львова як посередника, ратуші у Раві-Руській, що орієнтована на палаццо Публіко у Віченці.

Аналіз архітектури ринкових площ встановив принцип сукупності впливів, головною ознакою яких було системне моделювання архітектурно-композиційного вирішення, у якому задіяні міські, регіональні і зовнішні впливи. Прикладом такого формування є площа ринок у Жовкві, де використовувалися архітектурні форми для різних за функцією споруд, еволюційна зміна регіонального вираження фасадів на історично-стилістичне та використання будівельних трактатів європейських архітекторів. Ринкова площа Жовкви є складовою частиною цілого ансамблю міста і унікальним прикладом формування архітектури. Автор встановив, що сукупність впливів проявилася в ансамблях ринкових площ головних міст Галичини, таких як Бережани, Броди, Дрогобич, Самбір, Стрий, Івано-Франківськ. Чинники формування забудови ринкових площ відображали функціональні і естетичні пріоритети, які панували у архітектурному просторі міст та містечок Галичини.

УДК 711

Ю.Я. Дубик

МУЗЕЙНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО В С. ЗАЗДРІСТЬ

© Дубик Ю.Я., 2001

Розглянуто історію створення, проектування та будівництва музейно-меморіального комплексу патріарха Йосифа Сліпого в с.Заздрість.

This article is dedicate the history of designing and building of memorial complex of Iosif Slipy, which is situated in village Zazdrist

У 1999 році завершилися роботи із створення музейно-меморіального комплексу Патріарха Йосифа Сліпого в с. Заздрість. Ініціатором та натхненником спорудження меморіалу було Товариство українців-католиків “Свята Софія”, а особливо його діючий Голова д-р Романа Навроцька. Ще в 1974 році Патріарх Йосиф Сліпий заповів викупити свою родинну хату в Заздрості та використати в майбутньому для потреб “Святої Софії”[1]. В 1995 році, вже в незалежній Україні, Товариство взяло на себе нелегке завдання виконати заповіт Патріарха. Головною метою спорудження меморіалу було не тільки увіковічення пам’яті Великого Сина України, але і створення культурно-просвітницького Центру християнської родини. Саме в збереженні та оновленні християнської родини бачив Патріарх Йосиф Сліпий запоруку росту та силу українського народу [2].

Проектні роботи над створенням меморіалу почалися в 1995 році на кафедрі реставрації та реконструкції архітектурних комплексів НУ “Львівська політехніка”.